

Katalog zaključujejo posebne oblike in fragmenti konic in rezil srpov.

Pri risbah predmetov pogrešam puščico, ki kaže točko ulivanja (prim. M. Primas, *Die Sichel in Mitteleuropa 1. Österreich, Schweiz, Süddeutschland*, Prähistorische Bronzefunde 18/2, 1986). Zelo pohvalno pa je, da avtor pri predmetih navaja poleg dimenzij tudi težo. Ta je odločilnega pomena pri študiju orodnega denarja (prim. Ch. Sommerfeld, *Gerätgeld Sichel. Studien zur monetären Struktur bronzezeitlicher Horte im nördlichen Mitteleuropa*, Vorgeschichtliche Forschungen 19, 1994) in naj postane obvezen podatek v vsakem katalogu.

Primož PAVLIN

Il Mar Nero. Annali di archeologia e storia I. Edizioni Quasar, Roma & Editions de la Maison des sciences de l'homme, Paris 1994, 290 str. 11 strokovnih člankov.

Po padcu železne zavese so se končno ponudile možnosti vsestranskega znanstvenega sodelovanja med državami evropskega Vzhoda in Zahoda. Plod takšnega sodelovanja je tudi pričujoča revija z eminentnimi člani (npr. G. Kossack) mednarodnega uredniškega odbora, med katerimi imamo tudi našega predstavnika prof. dr. Biba Teržan. Revija izhaja v Italiji. Njena evropska, bolj rečeno zahodnoevropska usmerjenost je razvidna iz jezikov, ki se v reviji uporabljajo. Članki so pisani v francoščini, nemščini, angleščini in italijanščini; v slednjem jeziku je napisan tudi kratek uvod. Do sem vse lepo in prav, toda bralec ne more prezreti popolne odsotnosti cirilicne pisave pri citatih ruskih člankov. Človek kljub vsemu pomisli na enakopravno sodelovanje med Vzhodom in Zahodom, ki se prav v takšnih primerih postavlja pod vprašaj. Avtorji pomembnejših člankov so: G. Kossack, V. YU. Murzin in S. A. Skory, A. V. Simonenko, R. Baladić in P. Alexandrescu.

Revija zajema arheološke in zgodovinske raziskave z izredno širokim časovnim razponom od prazgodovine do Otomanskega cesarstva na prostornem območju okoli Črnega morja. Prvi zvezek je razdeljen na tri osnovna poglavja: Nomadi in Črno morje, Grške kolonije, Genovsko Črno morje. V prvem poglavju se srečamo z arheološkimi članki, ki obravnavajo problematiko v zvezi s Kimerijci, Skiti in Sarmati, torej s 1. tisočletjem pr. n. š., to je s temo, ki se posredno ali neposredno dotika tudi našega ozemlja, zato je še toliko bolj opazno pomanjkanje dobrih in predvsem preglednih kart razprostranjenosti, ki bi bralcu omogočile orientacijo v prostoru od Češke do Srednje Azije. V drugem poglavju so dela, ki obravnavajo približno isti časovni razpon toda s povsem drugega vidika, in sicer se tu srečamo s prvimi zgodovinskimi naselbinami, t.j. grškimi kolonijami. V teh člankih izvemo o prvih najdbah feničanskih kulturnih statuet v Romuniji, o pridobivanju soli na severnih obalah Črnega morja v zadnjem tisočletju pred n. š., ki nam po avtorjevem mišljenju izpričuje zelo intenzivne stike med Heleni in domačini, ki šele trkajo na vrata zgodovine. Nadalje smo seznanjeni z novimi epigrafskimi dognanji o politični ureditvi dorske kolonije Kallatis (današnja Mangalia v Romuniji). V zaključku tega poglavja je članek, ki se ukvarja z getskim opustošenjem grške kolonije Istros ob koncu prvega tisočletja pr. n. š. Uničenje kolonije je dokumentirano v arheoloških plasteh in s keramikom, ki je delno tukaj predstavljena. Zadnje poglavje je posvečeno raziskovanju po sledih Genovežanov ob Črnem morju v poznem srednjem veku in nas seznanja z zelo razvejano trgovino s sužnji, z lokacijami v srednjem veku pomembnih trgovskih središč, ki so pozneje izgubila veljavo in bila odtlej zapuščena ter pozabljena. In za konec dva članka, ki nam podajata, na osnovi takratnih virov, študije o odnosih med domačimi oblastniki in trgovci iz Ligurije v 14. in prvi polovici 15. stoletja.

Skratka, to je zelo ambiciozno zastavljen projekt, ki naj bi skušal nadomestiti polstoletno zaprtost prostora, ki je tu obravnavan. Zelo posrečena je tudi predstavitev različnih, a vendar istočasnih kulturnih ambientov, kar nam omogoča boljše predstavo o dogajanju na nekem geografskem območju, ki je nekajkrat večje od Slovenije, a vendar deluje kot homogena celota. Nasprotno pa se zdi vključitev srednjeveške problematike v isti zvezek nekakšen poskus pridobiti čim večji krog bralcev, da bi bilo izhajanje revije tudi ekonomsko upravičeno. Ob koncu bi poudaril, da je to revija, ki jo je vredno brati, saj nam iz prve roke, avtorji so povečini domačini, posreduje podatke, ki so nam bili doslej nekoliko težje dostopni.

Anton VELUŠČEK

Veneti, Romani e Celti. Gli scavi nell'area del santuario tardorepubblicano di Sevegliano (agro di Aquileia). Comune di Bagnaria Arsa, Udine 1993. Teksti: M. Buora, A. Candussio, G. Cassani, M. Fasano. 23 strani, 17 risb, 6 kart razprostranjenosti.

Katalog k razstavi arheoloških izkopanin iz Sevegliana, pomembnega najdišča amfor v zaledju Akvileje, ki je bila na ogled od 10. decembra 1993 do 6. januarja 1994 v furlanskem mestecu Bagnaria Arsa, je delo štirih avtorjev, ki so sami sodelovali pri izkopavanjih. Kot je razvidno iz podnaslova, gre za izkopanine prostora poznorepublikanskega svetišča v Seveglianu.

Na naslovni strani je risba okrasne štukature nekdanjega templja. Predstavljeni arheološki material zajema ornamentirane dele templja, amfore, namizno posodje, olenke, steklo in novce. Knjižica ni standardni inventarni katalog razstavljenih artefaktov, ampak zbirka kratkih razprav, ki predstavljajo rezultate arheoloških izrednotenih posameznih vrst izkopanin. K nekaterim vrstam posodja so pridane tudi karte razprostranjenosti. Katalog je razdeljen v nekaj večjih poglavij s pododdelki.

V uvodnem poglavju izvemo osnovne podatke o najdišču, o izkopnih fazah in o pomembnosti najdb.

Prve antične najdbe iz Sevegliana izvirajo iz let 1870 do 1881, tem je sledila najdba večjega števila amfor leta 1908, od začetka sedemdesetih let pa so začela prihajati na dan bogata odlagališča amfor. Januarja leta 1973 je bilo v enem od teh najdenih 140 amfor v treh skupinah. Te amfore so bile skupaj z materialom iz prejšnjih raziskav in z materialom, pridobljenim ob izkopavanjih, ki so jih vodili A. Candussio, A. Nazzi in E. Macuglia v sedemdesetih letih, objavljene leta 1985 v reviji *Aquileia nostra* 56. Takrat je ostalo odprtih še niz vprašanj o trajanju odlaganja in dejanski funkciji amfor. Zadnja faza raziskav je nastopila z začetkom lokacijskih del na skrajnem robu zazidalnega prostora konec leta 1990, ko je bilo potrebno nadzirati gradbena dela, izvesti vrsto zaščitnih posegov in tudi pravo izkopavanje pod nadzorstvom Civici musei in Società Friulana di Archeologia, ki je bila takrat ustanovljena. Prva faza del je zajela prostor 4500 m². Leta 1992 in 1993 so bile izvedene načrtne kampanje na površini nekaj več kot 600 m², z namenom ugotoviti, kako daleč sega arheološko ležišče. Material teh izkopavanj je še v fazi obdelave; v pričujočem katalogu so prikazani le preliminarni izsledki arheoloških analiz, ki naj bi pokazali pomen arheološkega zapisa v Seveglianu.

V poglavju z naslovom *Bogovi in živali* so poleg pomena in lege najdišča predstavljene najdbe ostankov republikanskega templja, novčene najdbe in zakladna najdba srebrnih novcev iz konca 3. stoletja pr. n. š.

Kraj se nahaja na točki, kjer je mogočna rimska magistrala iz Padske nižine (*via Postumia* zgrajena 148 pr. n. š.) zavila proti Akvileji, oddaljeni kakih 10 rimskih milj. Že pred prihodom Rimljanov je tod vodila pot za ljudi in trgovino vseh vrst. Verjetno

so ob tej cesti že v 4. ali 3. stoletju pr. n. š. nastajala svetišča ali kulturni kraji, ki so v 2. stoletju pr. n. š. dobili rimske arhitektonske forme. Na domnevo o takem svetišču antičnih Venetov v Seveglianu je v preteklih letih navajala najdba vojščaka s Herkulovim kijem, najdbe arhitekturne dekoracije kulturne stavbe, pridobljene v zadnji fazi raziskovanj med 1990 in 1993, pa so potrdile prejšnja ugibanja. Najdeni so bili tudi fragmenti iz žgane gline, ki so prekrivali lesene dele tempeljske strukture, deli strešnega vrha (*columen*), deli strešnega napušča, zaključek arhitrava itd. Nekateri fragmenti so ohranili še antično barvo. Vse kaže, da gre za *capitolium*, postavljen na forumu antičnega mesta. Tempelj v Seveglianu po mnenju avtorjev dokazuje, da so Rimljani na prostoru akvilejskega agra častili antična venetska božanstva na moderen in drag način.

V drugem poglavju z naslovom *Vino in voda* so obravnavane amfore iz Sevegliana, terakotne čaše in t. i. čaše za vodo.

Najdba amfor iz leta 1973 in njihova objava leta 1985 je pospešila študij amfor tipa Lamboglia 2, poimenovanih po znanem italijanskem raziskovalcu. Izkopavanja v letih 1990 in 1991 so pokazala, da so bile te amfore v uporabi na različne načine; postavljene so bile horizontalno, vertikalno, v vrsti, v skupinah itd. Njihova datacija pokriva približno pol stoletja, del 2. in začetek 1. st. pr. n. š., v njih pa je bilo transportirano vino. Za izvor amfor in vina v njih je več možnosti, saj je v Italiji znanih nekaj peči, ki so izdelovale ta tip amfor. Gotovo pa je obstajala tudi lokalna produkcija tega tipa amfor.

Za študij trgovskih stikov med akvilejskim agrom in padsko nižino in med Severnim Jadranom in vzhodnim Mediteranom so pomembni tudi žigi na amforah tipa *Lamboglia 2*. Na podlagi do sedaj dostopnih podatkov potrjujejo trgovanje z vinom med prostorom Akvileje in Milanom žigi PAP in MAHE, na stike z južno Italijo, Egejskim prostorom in vzhodnim Sredozemljem pa kažejo žigi NICIA, ALEX I M, DACVS, DIOD, SARAPIS, itd. Lokalno proizvodnjo amfor na prostoru Akvileje in Severnega Jadrana po mnenju raziskovalcev izpričujejo žigi GAS, PAP in PROT. Pri slednjem gre najverjetneje za ime (*cognomen*) *Protus*, ki ga poznamo tudi z akvilejskih republikanskih napisov.

V podpoglavju o terakotnih čašah tankih sten najdemo podatke o razširjenosti, času izdelovanja in značilnostih tega pomembnega namiznega posodja. Tovrstne čaše iz Sevegliana spadajo v najstarejšo fazo produkcije, še v poznorepublikansko dobo.

Poglavje z naslovom *Na rimski mizi* nam predstavi ostale vrste namiznega posodja, najdenega v Seveglianu. To gradivo živo odslkava prisotnost ljudstev različnega porekla in tudi velik promet na tem območju. Poleg rimskega posodja, ki ga do avgustejskega obdobja zastopa predvsem t. i. keramika s črnim premazom, so bili najdeni tudi fragmenti etruščanskega posodja (uvoz iz Voltere), potem skifoski tipa Morel 4391, izpričani na številnih krajih jadranske obale, pomembno vlogo pa je imel tudi uvoz iz severne Italije in območja delte Pada, ki so ga naseljevali Veneti. Za določen del namiznega posodja, ki drugod ni znano, je mogoče domnevati lokalno produkcijo.

V kratkem poglavju o oljenkah s črnim premazom izvemo, da se je šele s prihodom Rimljanov v 2. st. pr. n. š. tukaj zamenjal način osvetljevanja domačih prostorov. Medtem ko so prej svetili z bakljami, ali le z ognjišči, so Rimljani v te kraje zanesli uporabo oljne svetilke. V Seveglianu je bilo najdenih dvajset oljenk, ki se v literaturi omenjajo kot bikonične oljenke z Eskvilina (po pomembnem najdišču v Rimu).

V Seveglianu je bila najdena tudi večja količina t. i. pepelnate ali suve keramike, ki jo v severni Furlaniji lahko zasledujemo od konca 5. in vse do 1. st. pr. n. š., in nam jo prikaže naslednje poglavje. Največ fragmentov pripada skodelicam, ki so bile v celotni Benečiji razširjene med 3. in 2. st. pr. n. š. Ena od teh ima na zunanji strani *graffito* v venetski pisavi (sl. 20-21).

Na podlagi podatkov o keramiki domnevajo avtorji močno prisotnost elementov venetske kulture, kar v bistvu ne preseneča,

saj tudi drugi viri pričajo o prisotnosti Venetov na tem prostoru, zaznaven pa naj bi bil tudi močan trgovski promet v 2. st. pr. n. š. znotraj prostora Oderzo - akvilejski ager.

Manjše poglavje v katalogu je namenjeno keltski in rimski poznorepublikanski keramiki, zatem pa so predstavljeni arheološki ostanki cesarske dobe.

Pičle najdbe iz zgodnjega cesarstva kažejo na bistveno manjši pomen kraja v tej dobi. Prav tako so skromni tudi ostanki iz naslednjih stoletij, kar pa kljub temu priča o kontinuiteti uporabe ceste in verjetno tudi o naseljevanju na njenem robu. To potrjujejo tudi najdbe iz 7,48 m globokega vodnjaka, ki je bil odkrit leta 1991. Keramika in novci, najdeni v njem kažejo, da je bil v rabi od 2. st. pr. n. š. in vse do 4. st. n. š., verjetno tudi dovršen del 5. st. Med pomembnejšimi najdbami so bodalo rimskega legionarja iz 1. st. n. š., steklenica iz bronastih ploščic, datirana v čas med sredino 3. in sredino 4. st. n. š., in bronasta oljenka tipa, ki je bil v uporabi do konca 4. st. n. š.

Iz zadnjega poglavja izvemo, da je v Seveglianu nekako med koncem 4. in začetkom 5. st. n. š. deloval steklarski mojster, čigar delavnica je bila odkrita v raziskavah leta 1993.

V sklepnih besedi M. Buora poudari pomen arheološkega terena v Seveglianu, predvsem za malo poznano obdobje 2. in začetka 1. st. pr. n. š. in za ravno tako neznan čas konca 4. in začetka 5. st. n. š. Po njegovih besedah ostanki venetsko-rimskega svetišča, poleg velike količine keramike in novcev, dovoljujejo študij medsebojnih vplivov in plodov paleovenetske, rimske in keltske kulture. Zaradi tega naj bi arheološka lokacija Sevegliano služila kot opora za moderne arheološke raziskave severne Italije.

Na zadnjih straneh je poleg opomb bibliografija citiranih del.

Milan LOVENJAK

Robert J. Curtis: *Garum and Salsamenta. Production and Commerce in Materia Medica.* Studies in Ancient Medicine. Ed. J. Scarborough, vol. 3, Leiden, New York, København, Köln 1991. 226 strani.

V uvodu avtor najprej predstavi Galenov recept za zdravljenje diareje s krožnikom leče, zabeljene z najboljšim garumom. Galen je bil namreč prvi antični zdravnik, ki je vpeljal uporabo ribjih omak v dietno prehrano. Pred njim je sicer svetoval ribe v razsoli tudi že Hipokrat, ne pa pravega ribjega garuma. V antiki je bila trgovina s svežim ribjim mesom in živimi ribamizelo draga in nemalokrat zdravju nevarna, zato so razvili mnogo načinov konzerviranja. Vzdlž španskih, atlantskih, afriških obal, obale Črnega morja in južne Italije so se razvili pravi industrijski predelovalni obrati. Starejše tovrstne raziskave so izhajale predvsem iz analize antičnih literarnih virov in epigrafskega gradiva. Arheološka evidenca je naraščala šele zadnja desetletja. V Galiji in Španiji so izpeljali obširne interdisciplinarne raziskave antičnih industrijskih predelovalnih centrov. Skupaj z njimi tečejo poglobljene arheometrične in epigrafske raziskave amforičnega gradiva in hiter razvoj podvodne arheologije, ki je omogočila temeljne študije tovorov potopljenih antičnih ladij. To so bila izhodišča avtorjeve obširne analize, ki jo predstavlja pričujoče delo.

V drugem poglavju se seznanimo s fermentiranimi ribjimi proizvodi, imenovanimi salsamenta, grško pa *tárichos* in *témachos*. Salsamenta so na različne načine s soljenjem konservirane ribe in ribje meso, pa tudi ostale vrste mesa. Poimenovali so jih kaj različno, glede na velikost in vrsto rib (trigonon, tetrágonon, kýbion), močno ali lahko nasoljenost (akrópastos, hemitárichos, téleios), z luskami ali brez, pa tudi glede na lov v določenih sezonah (horaíon). Rimljani niso poznali toliko različnih imen za vrste salsamenta, zato so uporabljali latinizirane grške izraze. Pač pa so Rimljani poznali